
Finansirano
od strane Evropske
unije i Saveta Evrope

Implementirano
od strane Saveta Evrope

Rodni aspekti borbe protiv trgovine ljudima u Srbiji
i preporuke za snažnije uključivanje rodne perspektive u sprovođenje projekta
„Prevenција i borba protiv trgovine ljudima u Srbiji” (HF26)
u okviru programa *Horizontal Facility*

- Rezime -

Ivana Radović, nacionalna konsultantkinja

Mart 2020. godine

Finansirano
od strane Evropske
unije i Saveta Evrope

Implementirano
od strane Saveta Evrope

Od 2016. godine, Savet Evrope sprovodi projekat „Prevenција i borba protiv trgovine ljudima u Srbiji“ u okviru programa „*Horizontal Facility*“ za Zapadni Balkan i Tursku. Trenutno je u toku druga faza ovog projekta (HF 26). U obe faze HF, rodna ravnopravnost je identifikovana kao zajednički prioritet koji se mora integrisati u sve projekte kako bi se obezbedilo da se uzmu u obzir posebna situacija i rodno specifične potrebe žena i muškaraca, devojčica i dečaka i drugih relevantnih grupa.

Trgovina ljudima ima veoma jasnu rodnu dimenziju. I muškarci i žene, kao i dečaci i devojčice, su žrtve trgovine ljudima, ali nisu eksploatisani na isti način i njihovo iskustvo trgovine ljudima, ma kako traumatično, često je veoma različito. Rodne razlike su prisutne u svim elementima lanca trgovine ljudima, od uzroka ranjivosti sve do neadekvatnog odgovora sistema na njihovo iskustvo eksploatacije. Najčešće shvatanje trgovine ljudima iz rodne perspektive dovodi do zaključka da je veća verovatnoća da će se trgovati ženama nego muškarcima. Većina diskusija o rodu i trgovini ljudima je usredsređena na trgovinu ženama u svrhe seksualne eksploatacije. Takođe, većina postojećih dokaza o trgovini se fokusira isključivo na žene. Iako žene, devojke i devojčice čine većinu osoba kojima se trguje globalno, presek iskustava muškaraca i trgovine muškarcima iz rodne perspektive i dalje predstavlja veliku prazninu u istraživanju, politici i akciji.

Konvencija o borbi protiv trgovine ljudima, koju je Savet ministara usvojio 2005. i koja je stupila na snagu 1. februara 2008. godine, glavni je instrument Saveta Evrope u borbi protiv trgovine ljudima, i obuhvata pomoć i zaštitu žrtava, delotvornu istragu i krivično gonjenje, unapređenje međunarodne saradnje i podizanje nivoa svesti. Republika Srbija je ovu Konvenciju ratifikovala 2009. godine. Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima zahteva rodno osetljiv pristup. Već u Preambuli Konvencije navodi se da „svako delovanje i inicijative protiv trgovine ljudima moraju da budu nediskriminatorne, vodeći računa o rodnoj ravnopravnosti, kao i pristupu zasnovanom na pravima deteta“, a u članu 1. – Ciljevi Konvencije - „da spreči i suzbije trgovinu ljudima, uz garantovanje rodne ravnopravnosti;“ se navodi kao prvi cilj. Dalje, član 17. – Rodna ravnopravnost – predviđa da svaka strana ugovornica treba, primenjujući mere iz ovog poglavlja, da teži da unapredi rodnu ravnopravnost, kao i da koristi integrisanje rodne perspektive u razvoj, sprovođenje i ocenjivanje navedenih mera“. Zanimljivo je da je u prevodu Konvencije na srpski jezik iz 2008. godine, izraz *gender equality* preveden kao „ravnopravnost polova“.

Cilj ovog izveštaja je da se predstave nalazi rodne analize sistema borbe protiv trgovine ljudima u Srbiji, naročito u pogledu radne eksploatacije i trgovine decom, kao i da se daju preporuke za jačanje uključivanja rodne perspektive u sprovođenje projekta „Sprečavanje i borba protiv trgovine ljudima u Srbiji“ (HF26) u okviru programa *Horizontal Facility*. Analiza je usmerena na sledeće: (1) rodnu perspektivu postojećeg zakonskog okvira i okvira politike i inicijativa; (2) situaciju žena i muškaraca, devojčica i dečaka žrtava trgovine ljudima i razlike u pogledu identifikacije, pristupa uslugama, pomoći i zaštiti i pristupa pravosuđu; (3) viđenja ključnih aktera u vezi sa rodno specifičnim potrebama i rodno specifičnim ranjivostima osoba

Finansirano
od strane Evropske
unije i Saveta Evrope

COUNCIL OF EUROPE

Implementirano
od strane Saveta Evrope

kojima se trguje, kao i sposobnostima sistema da odgovori na takve potrebe i ranjivosti, uključujući znanje i veštine zaposlenih u ključnim institucijama i organizacijama za primenu rodno osetljivih pristupa. Na zahtev, posebna pažnja se posvećuje radnoj eksploataciji i trgovini decom. Pošto se trgovina ljudima u svrhe radne eksploatacije prilično retko prepoznaje u Srbiji, a kada se to dogodi, žrtve su uglavnom muškarci – za razliku od drugih oblika eksploatacije - analiza takođe nastoji da ispita koji je razlog za takvu situaciju. Pored toga, deca u Srbiji se eksploatišu na iste načine kao i odrasli, to jest, izložena su istim oblicima eksploatacije kao odrasli, dok je eksploatacije mnogih identifikovanih odrasli žrtava, bez obzira na rodnu pripadnost, započela kada su bili deca. Zbog toga je važno sagledati ukupne brojke i sveobuhvatne podatke o osobama kojima se trguje u Srbiji kako bi se dobila kompletna slika ovog fenomena.

Metodologija korišćena u studiji obuhvatala je sekundarno (desk) istraživanje kvalitativnih i kvantitativnih podataka, desk analizu relevantnih zakona i politika, kao i razgovore sa predstavnicima ključnih institucija i organizacija, kao i sa nezavisnim ekspertima sa velikim iskustvom u pružanju pomoći osobama koje su preživele trgovinu ljudima. Razgovori su obavljani sa nacionalnim koordinatorom za borbu protiv trgovine ljudima, predstavnicima Službe za borbu protiv organizovanog kriminala, predstavnicima lokalnog tima policije za borbu protiv trgovine ljudima (Novi Sad), predstavnicima Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima i Centra za socijalni rad Novog Sada, predstavnicima Republičkog javnog tužilaštva i Višeg javnog tužilaštva u Novom Sadu, predstavnicima Inspektorata za rad i predstavnicima organizacija civilnog društva ASTRA i Atina. Takođe, u svrhe poređenja i posmatranja šireg praktičnog konteksta rodne ravnopravnosti, razgovaralo se takođe i sa stručnjakinjama specijalizovanim za pitanje nasilja u porodici i nasilja nad ženama kao i dece ulice.

Iako je rod zvanično prihvaćen kao važan koncept, naročito u kontekstu rodne ravnopravnosti, a i više se ne zamenjuje pojmom „pol“ u zvaničnom jeziku, nalazi ove analize pokazuju da se značenje roda, rodne (ne)ravnopravnosti, urođnjavanja i rodnih razlika ne razume u potpunosti u Srbiji, osim u nekim od ženskih organizacija civilnog društva.

Sva relevantna dokumenta od značaja za borbu protiv trgovine ljudima i zaštitu žrtava su rodno neutralna, što ponekad za rezultat ima rodno slepilo. Srećom, sistem za borbu protiv trgovine ljudima u Srbiji je relativno mlad i još uvek se razvija, a mnogi važni strateški dokumenti i dalje su u izradi ili se razmatraju, tako da ima mnogo prostora da se u njih ugradi rodna dimenzija.

Procena potreba žrtava opterećena je rodnim stereotipima i ne uzima u obzir da žene i muškarci imaju različite uloge u društvu, i često se prave pretpostavke o tome šta bi njihove potrebe trebalo ili mogle da budu. Takođe, potrebe se procenjuju i usluge nude više na osnovu vrste preživljene eksploatacije nego individualnih potreba žena i muškaraca, dok je istinska participacija na vrlo niskom nivou, a prava žrtava se retko pominju u diskusijama o potrebama, pomoći, podršci i zaštiti. Pored stereotipa, žrtvama se nudi ono što je na raspolaganju. Naime, specijalizovane usluge nisu dovoljno razvijene, pogotovo kada se radi o odraslim muškarcima koji se manje prepoznaju kao žrtve, a i kada se prepoznaju, onda je to samo u kontekstu radne eksploatacije. Uobičajeno se kaže da usluge za muškarce žrtve ne postoje, ali istraživanje

Finansirano
od strane Evropske
unije i Saveta Evrope

COUNCIL OF EUROPE

Implementirano
od strane Saveta Evrope

pokazuje da bi profesionalci u oblasti borbe protiv trgovine ljudima i u vladinom i u nevladinom sektoru želeli da na raspolaganju imaju mnogo veći obim i kvalitet specijalizovanih usluga i za žene i za muškarce. Glavni izazov za razvoj odgovarajućih i rodno osetljivih usluga, pa čak i za analizu potreba, je odsustvo finansijskih sredstava i ozbiljan nedostatak ljudstva na svim nivoima, uprkos ličnom entuzijazmu i dobroj volji.

Većina identifikovanih žrtava trgovine ljudima u Srbiji su žene i devojčice koje su preživele seksualnu eksploataciju, tako da je i većina postojećih usluga i pristupa je generalno razvijena kao odgovor na tu vrstu eksploatacije.

Profesionalci u oblasti borbe protiv trgovine ljudima uglavnom prepoznaju svoj nedostatak znanja u vezi sa rodnim nejednakostima i rodno osetljivim pristupima žrtvama trgovine ljudima i spremni su da uče. Kao posebno važno, oni ističu obuku o tome kako da komuniciraju sa različitim kategorijama žrtava. Generalno, sve službe i organizacije tvrde da su otvorene za učenje i saradnju, ali obavezna uputstva, smernice i protokoli su neophodni za primenu pristupa koji ne zavisi od ličnih stavova i lične senzitivnosti pojedinaca.

Za mnoge izazove sa kojima se žrtve suočavaju veruje se da ne mogu biti rešeni izvan širih okvira reformi sistema socijalne zaštite, pravosuđa, itd. Početna tačka bi trebalo da bude izgradnja sistema u čijem su središtu žrtve i njihova prava, kako bi bilo koja rodna dimenzija imala smisla.

Preporuke

U listi preporuka sumarno su prikazani svi nalazi analize i preporuke date od strane profesionalaca sa kojima se razgovaralo za potrebe analize, a koje se mogu uklopiti u postojeći koncept projekta HF26 Saveta Evrope.

Propisi, politike i procedure

- **Nacionalni akcioni plan za sprovođenje Strategije prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom, i zaštite žrtava i Standardne operativne procedure** su rodno neutralni. Pošto su u postupku revidiranja, trebalo bi u njih integrisati rodnu dimenziju. S obzirom na to da će se ovi dokumenti revidirati u participativnom procesu, uključivanje Saveta Evrope će sigurno biti dobrodošlo.
- **Uputstvo o postupanje policijskih službenika u slučajevima trgovine ljudima (IPA TWINNING) i Indikatori za konačnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima za Centar za zaštitu žrtava trgovine** (podrška OEBS-a) su trenutno u fazi izrade i ovu priliku treba iskoristiti da se rodna dimenzija ugradi od samog početka. Pošto je Savet Evrope važan partner u sistemu borbe protiv trgovine ljudima u Srbiji, predlozi proistekli iz sinergije bi verovatno bili dobro prihvaćeni. Osim toga, Srbija

Finansirano
od strane Evropske
unije i Saveta Evrope

Implementirano
od strane Saveta Evrope

nema jasne **principe i procedure za vođenje razgovora sa žrtvama nasilja, uključujući žrtve trgovine ljudima**, već tretman žrtava zavisi od lične senzitivnosti osoba koje vode razgovor. Preporučuje se da se takva pravila i standardi inkorporiraju u odgovarajuće zvanične dokumente, koji su rodno osetljivi, možda prikazani u formi neke vrste kontrolne liste, koji bi državnim službenicima olakšali rad, a zaštitu i poštovanje prava i potreba žrtava učinili delotvornijim.

- Nedostajuća rodna dimenzija treba da se ugradi u **Operativne smernice (instrukcije) za identifikaciju žrtava trgovine ljudima za Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima**. Pošto Savet Evrope već pruža podršku Centru u okviru svog projekta, a sam Centar uviđa da ovaj dokument nije rodno osetljiv, ta intervencija bi izvesno bila dobrodošla.
- U radu Inspektorata za rad, **Kontrolne liste za inspeksijski nadzor u oblasti radnih odnosa i za integrisani inspeksijski nadzor u oblasti radnih odnosa i bezbednosti i zdravlja na radu** treba da budu dopunjene pitanjima/indikatorima kojima bi se moglo proceniti prisustvo eksploativnih praksi koje mogu imati elemente ili dovesti do trgovine ljudima, pošto postoji saglasnost da bi još jedna posebna kontrolna lista koja bi se bavila radnom eksploatacijom bila previše. Dalje, podaci raščlanjeni po polu treba da se dodaju za lica angažovana na osnovu drugih modaliteta radnog angažovanja osim radnog odnosa, kao i za i neprijavljene radnike pronađene tokom nadzora. Takođe se preporučuje da se **Kontrolna lista za upućivanje zaposlenih na privremeni rad u inostranstvo i njihovu zaštitu** dopuni pitanjima koja bi mogla ukazati na zloupotrebu zakona u smislu radne eksploatacije, uključujući u kontekstu trgovine ljudima. Savet Evrope već podržava izgradnju kapaciteta Inspektorata za rad radi boljeg reagovanja na trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije. Kontrolna lista za inspeksijski nadzor iz oblasti dečjeg rada treba da posluži kao primer dobre prakse.
- Projekat CLEAR trenutno završava **predlog indikatora dečjeg rada za sistem socijalne zaštite**. Preporučuje se da ovi indikatori budu rodno osetljivi.
- Iako van obuhvata projekta Saveta Evrope, ali tesno povezan sa preporukom datom u nastavku (i bitan za njenu delotvornost), **Zakon o sudskim veštacima** treba da se izmeni i dopuni kako bi predvideo specijalizaciju veštaka koji se pozivaju da daju svoje mišljenje na sudu, s obzirom da njihov nedostatak specijalizacije i posledično osetljivosti i svesti o posebnim posledicama traume usled trgovine ljudima, pogotovo seksualne eksploatacije (i seksualnog nasilja uopšte) povećavaju ranjivost žena, devojaka i devojčica koje su preživele ovu vrstu eksploatacije.

Profesionalno usavršavanje i obuka

- Svi akteri se slažu da im je potrebna **obuka u oblasti rodne ravnopravnosti i rodnih aspekata trgovine ljudima**. Ona treba da obuhvati pitanje psihologije žrtava i, najvažnije, praktičnu obuku o **načinu komunikacije sa različitim kategorijama žrtava zavisno od njihove rodne pripadnosti i vrste eksploatacije koje su preživele**. Obuke treba da budu organizovane i prilagođene praktičnim potrebama **policijskih službenika, sudija, tužilaca, inspektora rada i sudskih veštaka**. Izgradnja kapaciteta svih ovih profesionalaca je obuhvaćena projektom Saveta Evrope. Takođe, obuka za

Finansirano
od strane Evropske
unije i Saveta Evrope

Implementirano
od strane Saveta Evrope

identifikaciju radne eksploatacije, uključujući i rad u kući – koja se trenutno radi na osnovnom nivou za inspektore rada – treba da se organizuje za druge primarne aktere u identifikaciji kako bi se premostili nedostaci u vezi sa relativno malim brojem prepoznatih slučajeva radne eksploatacije, a naročito manjom zastupljenošću žrtava radne eksploatacije ženskog pola.

- Za sve ove grupe profesionalaca, pored obuka koje se obično organizuju kao jednokratni događaji, preporučuje se da se organizuje mentorska i/ili kolegijalna podrška posle obuke, tako da oni imaju stvarnu priliku i podsticaj da u svom radu primene ono što su naučili i da nađu odgovore na svoje nedoumice. Odsustvo takve podrške u programima izgradnje kapaciteta je do sada za posledicu imalo utrošak ogromne energije i resursa na obuke sa veoma malo uticaja i promene.

Zaštita žrtava

- Potrebno je izvršiti analizu potreba žrtava trgovine ljudima koje su do sada identifikovane kako bi se utvrdilo koji programi i usluge nedostaju. Pošto se većina onih sa kojima se razgovaralo slaže da Srbija nema adekvatne usluge za žrtve trgovina ljudima generalno, takve usluge treba da se razvijaju u skladu sa zaključcima analize potreba. Posebnu pažnju treba pokloniti manje vidljivim i manje prepoznatim oblicima eksploatacije i potrebama muških žrtava trgovine ljudima. Usluge treba da u svom središtu imaju prava žrtava i da budu rodno osetljive. Pored toga, treba obezbediti viši stepen participacije žrtve u pristupu zaštiti i uslugama.
- Alternativne smeštajne mogućnosti za muškarce žrtve treba osmisliti kao sistematično a ne *ad hoc* rešenje, pogotovo imajući u vidu mogućnost otkrivanja slučajeva s većim brojem stranaca izloženih radnoj eksploataciji u trenutnom talasu velikih infrastrukturnih projekata u Srbiji.

Prevenција

- Potrebno je razviti i sprovoditi aktivnosti prevencije, uz obezbeđivanje odgovarajućih ljudskih kapaciteta, čiji **cilj neće biti samo** podučavanje ljudi kako da prepoznaju rizike od **trgovine ljudima** i kako da ih izbegnu, već i **šira pitanja rodne neravnopravnosti, rodnih stereotipa i rodno zasnovanog nasilja**, pošto je rodno zasnovano nasilje jedan od značajnih podsticajnih faktora za trgovinu ženama i decom. Da bi bile delotvorne, ove aktivnosti moraju biti moderne, oslobođene predrasuda i realne, uz participaciju ljudi prema kojima su usmerene.

Finansirano
od strane Evropske
unije i Saveta Evrope

Implementirano
od strane Saveta Evrope

Dokument je pripređen uz finansijsku podršku Evropske unije i Saveta Evrope.

Stavovi izraženi u dokumentu ni u kom slučaju ne odražavaju zvanično mišljenje Evropske unije i Saveta Evrope.

Savet Evrope je vodeća organizacija za ljudska prava na kontinentu. Obuhvata 47 država, uključujući sve članice Evropske unije. Sve države članice Saveta Evrope potpisale su Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, sporazum čiji je cilj zaštita ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Evropski sud za ljudska prava nadgleda primenu Konvencije u državama članicama.

www.coe.int

Zemlje članice Evropske unije su odlučile da udruže svoja znanja, resurse i sudbine. Zajedno su izgradile stabilno okruženje, demokratiju i održivi razvoj zadržavajući kulturnu raznolikost, toleranciju i individualne slobode. Evropska unija je posvećena deljenju svojih dostignuća i vrednosti sa zemljama i narodima van svojih granica.

www.europa.eu